

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1942**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1942

Redaktion:

SIGURD WALLIN · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Studenterna fira valborgsmässoafton på Skansen. Foto Folke Carlsson.

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1942
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

JOHAN TURI OG HVORDAN BOGEN "MUITTALUS SAMID BIRRA" BLEV TIL

av Emilie Demant Hatt

Vid Nordiska museets Lapplandsafton den 4 december 1940 tilldelades utgivaren av Johan Turis berömda verk "Muittalus Samid birra", professorskan Emilie Demant Hatt i Köpenhamn, Artur Hazelius-medaljen i silver, varvid hon på museets inbjudan höll här återgivna föredrag.

Sommeren 1904 traf jeg første Gang Johan Turi. Det var i et Malmtog mellem Riksgrænsen og Torneträsk. Vi følte os straks tiltrukket af hinanden, men kunde ikke tale sammen før en finsk Medrejsende traadte til som Tolk.

Jeg fik da forklaret den aldrende Lap med de livlige Øjne, at mit store Ønske, lige fra Barndommen af, var at leve et Aar rundt hos Nomaderne. Lappen blev forundret og betragtede mig prøvende, før han svarede, at det Ønske nok kunde opfyldes, hvis det var oprigtigt ment; han vilde da skaffe mig redelige Lapper at bo hos, naar den Tid kom.

Jeg havde her det mærkelige Held at være truffet paa en intelligent Mand, som tilmed havde en, for sit Folk, mærkelig Interesse for Mennesker og fremmede Forhold. Jeg vil tilstaa, at vi begge følte en uforklarlig løfterig Forventning om noget vi ikke selv forstod.

Vort senere Venskab og Samarbejde fik lige stor Værdi for os begge. Turi blev for mig Nøglen til Lapland og dets Folk. Og jeg blev for ham, den af Sprog og Levevis indespærrede Lap, Døren ud til Verden — Opfyldelsen af hans Ønskedrøm

gennem mange Aar, at fortælle Menneskene om Fjældfolkets indre og ydre Liv.

Og mens det tunge Malmtog stampede gennem Ødemarker og mørke Snegallerier, stod vi der begge to uden at kunne tale sammen, med en Søjle af Forventning imellem os.

Da Toget standsede, kunde vi ikke faa sagt farvel. Det blev da til, at han skulde være Fører for min Søster og mig over til Sidaen i Laimo, hvor han havde sin Slægt boende.

Vi kom over Torneträsk i temmelig haardt Vejr. Turi roede alene den lange brune Elvebaad. Han bekymrede sig ikke om al den Væde, som skyllede ind over os — trak kun støt paa Aarerne og stirrede ofravendt paa de to Pigebørn, der havde den underlige Idé at ville besøge Lapper. Turister var et omtrent ukendt Begreb dengang.

Vi overnattede hos Finnerne i Kattuvuoma. Næste Dag roede Turi os over til Sidaen i Laimo. Det var en anden Verden og en skønnere, uberørt Verden vi kom ind i. Skoven stod endnu, og der inde steg Røgen fra de graa Koter op i den stille Luft. Jeg ved nok hvordan der ser ud i Sidaen nu! Ak!

Vi blev der et Døgn — og det var en stor Oplevelse. Men ingen kunde et svensk Ord, saa der stod en Tavsheds Mur imellem os.

Jeg rejste hjem med den faste Beslutning at lære Lappernes Sprog — uden at kunne Sproget kan man aldrig faa et sandt Billede af det Folk, man vil lære at kende — aldrig trænge ned i Dybden. Da jeg senere kom der op, blev jeg mødt med megen Mistænksomhed, netop fordi jeg vilde lære deres Sprog. Samerne betragtede deres Sprog som et Værn mod fremmed Nysgerrighed, de forskanser sig og kryber i Skjul bag Sproget.

Da jeg efter den første Reise kom hjem til København, havde jeg det mærkværdige Held, at Professor Vilhelm Thomsen næste Vinter holdt Forelæsninger paa Universitetet over Lap-pisk — vel baade første og eneste Gang, der blev doceret Lap-pisk paa vort Universitet.

Bild 1. Johan Turi, författaren till "Muittalus Samid birra". Foto Borg Mesch.

Turi aabnede straks Korrespondance med mig, og allerede i det første, næsten ulæselige Brev paa Finsk og Svensk — skrev han: "Jag skriva bok laplivet".

Endelig i Foraaret 1907 rejste jeg igen norrut med en ringe Udrustning af Penge og Klæder — min tungeste Bagage var den store lappiske Ordbog. Under Flytningerne saa man surt til Bogen, "den er jo en halv Renbyrde", men da mine andre Ejendele — Soveskind iberegnet — kun udgjorde den anden, gik det an, een Ren til hele min Udrustning maatte siges at være en beskeden Transport.

Johan Turi saa jeg ikke meget til den første Sommer. Han boede ikke i Sidaen, men holdt til her og der og ingensteder — passede sin Fangst og drev lidt Fiskeri. Dog havde han paa den Tid en pæn lille Renhjord, som blev vogtet sammen med Sidaens øvrige Rener.

Jeg boede hos Turis ældste Broder Aslak. I Sidaen boede ogsaa Turis yngste Broder Oula og Søsteren Birrit.

Johan kom kun af og til og besøgte os. Han havde da altid Smaagaver med. Til mig havde han en meget nyttig Gave, sin egen blaamalede Kiste. En saadan kunde man ikke ellers skaffe sig, og den var uundværlig til Flytningerne. Ja, Johan Turi forstod at tænke paa andre, og man følte altid Tryghed i hans Nærhed. Rolig og venlig var han i al sin Færden, dertil godmodig og fuld af Humor. Og den Finne eller Svensker, som troede at have ham tilbedste, kom altid tilkort uden at vide det. Det ærgrede mig ofte, at han ikke tog til Genmæle, naar nogen søgte at binde ham noget paa Ærmet; han lod naiv og sagde ja og amen, men inderst inde smilede han i sin egen Bedreviden og kunde med en lille lun Bemærkning til mig karakterisere Vedkommende efter Fortjeneste.

Da jeg traf Johan Turi, var han naaet til den Alder, hvor man resignerer, hvis man ikke har opnaaet af Livet, hvad man ønskede.

Johan var dog ikke gammel, da jeg traf ham for 33 år siden, men rigtig ung havde han vist hellerikke været i sin Ungdom. "Jeg var for genert til at leve lystigt med mine jævnaldrende —

Bild 2. Kronprinsen överlämnar Hazelius-medaljen i silver till professorskan Emilie Demant Hatt. Foto Svenska Dagbladet.

og saa var der jo ogsaa det, at jeg var skaldet!" Ja, vi kan smile; men det gør en ung skaldet Lap ikke. Skaldethed anses for saa hæsligt hos det Folk, at der er en virkelig Ulykke, som kan placere den uheldige nederst ved Livets Bord og gøre ham til Særling. Turi var i hvert Fald en Ener blandt sine egne — en Drømmer — og der stod ingen Respekt om ham. Dog var han ingen sløv Drømmer — uvillig til Arbejde — tværtimod, han var altid i Virksomhed, altid beskæftiget med et eller andet, naar han ikke var ude paa Fangst.

Men regelmæssigt Laparbejde laa ikke for ham. Johan Turis Aand var for livlig, hans Tankers Mangfoldighed kunde ikke aflastes i Arbejdet med Renene. Det omstrejfende Fangstliv i Ødemarken gav ham Tid og Frihed til at tænke og drømme.

Og det Liv havde han valgt lige siden Barndomstiden. Han søgte Ensomhed i Vildmarken, men følte sig ikke ene, han iagttog de vilde Dyrs Vaner og Veje. Han var en stor Kender af Dyrenes Færden. Han blev derfor af sine egne spottet som een der "snakkede med Ravnene" — Ravnene er Samernes gamle Troldfugl. Det var paa en Maade rigtigt nok, han talte med Ravnene. Han fyldte sit Sind med Vildmarkens Mystik. Naturen var hans Lærebog og hans Billedbog, alt spejlede sig lyslevende i hans Sind.

Turi var Kunstner ligesom Nils Nilsson Skum — selv om han ikke havde Skums glimrende Teknik. Ernst Manker har givet os en Skat i sin skønne Publikation af Skums dejlige Billeder fra det intime Lapland.

Tænk som levede Johan Turi i hele sin Ungdom — iagttog sine Omgivelser, Livet og Menneskene og drømte sine egne Tanker langt udover Hverdagens Smaatterier. Han kunde ikke, som sine Landsmænd, udelukkende interessere sig for Renhjorden og dens Ve og Vel.

For alle andre Samer er „Renlykke” — Held med Hjorden, den alt overstraalende Værdi i Livet. Drømmen om Renlykke fylder en Nomadelaps Tanker fra Vuggen til Graven. For Renlykke kunde han sælge sin Sjæl — og gjorde det ofte i gamle Tider.

For Johan Turi var Renlykke ikke nok. Han havde heller ikke Renlykke. Turis Hjord svandt ind, tilsidst havde han slet ingen Renner. Men det fandt han forstaaeligt nok, "jeg forfølger Ulvene og naturligvis hævner de sig paa mig ved at dræbe netop mine Renner".

Det var nu vel næppe Ulvene alene, som decimerede Turis Renhjord. Den Ejendom man ikke selv vogter, forsvinder let.

Nu skal det ikke forstaas saadan, at Turi altid flakkede om i Vildmarken som en Drømmer, der skilte sig ud fra sine jævnaldrende. Nej, da. Som ung deltog han i alt Laparbejde som de andre unge — vogtede Hjorden og levede Dagliglivet med Rennerne Døgnet rundt. Og grundig som han var, kendte han Nomadelivet til de mindste Detaljer, og Turi var en skarp iagtta-

Bild 3. Kisa, nomadskrin, tillverkad och målad av Johan Turi. Utgör liksom föremålet å bild 4 en gåva till museet av professorskan Demant Hatt. Nordiska museet 222,574.

ger med en udmærket Hukommelse, som senere kom hans Fortællekunst til gode.

Men denne Dagligtilværelse med Renerne var ham ikke nok — hans Begavelse fandt ikke tilstrækkelig Næring. Ja, saa gik han i Lære hos Noaidderne i al Hemmelighed — anden Form for Lærdom fandtes ikke indenfor hans Rækkevidde. Men hellerikke de "Kunster" var ham nok. Hvor skulde han vende sig hen for at faa Afløb for sin Begavelse. Der var ikke andet at gøre, end at suge Næring af Dagliglivet og at tære paa sit eget Sind.

I de Tider var der ikke mange Muligheder for en Lap, der vilde søge noget udenfor sin egen Tilværelse. Vor Verden var lukket for ham, der førte ingen Bro over i en højere Civilisation, hvor Livet og Menneskene kunde anskues ved Hjælp af boglig Oplysning, og hvor den Frihed findes, som giver Udviklingsmuligheder for Særbegavelser.

Men Turis Intelligens sagde ham dog, at Nøglen til den større Verden paa en eller anden Maade laa i Skrifteegnene. Derfor lærte han sig selv som voksen at læse og skrive sit eget Sprog.

Ganske vist udvidede disse Færdigheder ikke hans Horisont ret meget — der var jo ingen Bøger at læse, kun nogle oversatte religiøse Skrifter. Men alligevel blev Skrifttegnene for ham Udløsningen af den aandelige Indespærring han levede i. Hvordan Udløsningen skulde komme, stod ham ikke klart, men i Pennen, havde han et Redskab, som maatte kunne blive ham til Nytte.

Men Aarene gik, den brogede Ungdom med sine Trængsler og Forhaabninger var forbi. Johan Turi vandrede endnu ensom i Ødemarken i Drømme og "Funderinger" — uden at faa løst Pennens Gaade.

Nok var Turi ensom, men ingenlunde folkesky — tværtimod, han talte ofte om sine Forfatterplaner til "Herrerne" og udkastede sine Ideer; men han opnaaede kun at blive betragtet som en Projektmager, en lidt latterlig Person, som udskilte sig fra sine egne paa en noget uheldig Maade. Han blev ikke taget alvorlig — var kun en altfor snaksom, trættende Lap, som man rystede af sig. Turi talte jo ogsaa et kummerligt Svensk, og han lærte aldrig at udtrykke sig blot nogenlunde klart paa det Sprog.

Jeg tør vel nok sige, at Turis Evner var gaaet til Spilde, hvis han og jeg ikke havde mødt hinanden. Vore Ønsker og Interesser supplerede hinanden. Vort Møde var som et tilrettelagt Baal, der kun skulde tændes, og vi tændte det.

Det var langt fra let at faa Turi til at skrive. Jeg havde allerede flyttet med Nomaderne over et halvt Aar og presset Turi til at skrive hver Gang, jeg saa ham — men aldrig kom der noget paa Papiret. Vi ved jo alle, at det er lettere at drømme om store Gærninger end at udføre dem.

Henad Foraaret, da Landshøvding Bergström inviterede mig med sig op til Karesuando, havde jeg nogle faa Dages Ophold ved Torneträsk Station. Jeg tog da Turi i Nakken — nu skulde det være Alvor. Han fik skrevet lidt i et Skur, hvor vi kunde være uforstyrrede. Denne Begyndelse var meget lovende. Da jeg rejste, forsikrede han mig, at "Boken" skulde være færdig, naar jeg kom tilbage fra mine Flytninger med Karesuandolapperne.

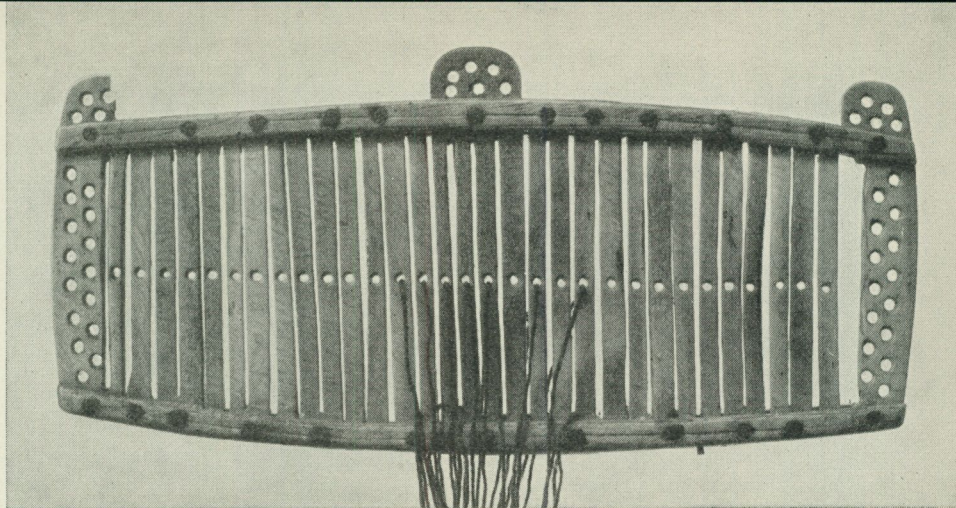

Bild 4. Bandsked av renhorn, tillverkad av Johan Turi.
Nordiska museet 222,576.

Ak nej! Da jeg atter traf ham i Slutningen af August i Torne-träsk, var der ikke skrevet ti Linjer. Saa var det, at vi sad sammen i den gamle Barak — Gruvstugen — i Skoven til ind i Oktober. Der blev hele "Muittalus Samid birra" til. Usammenhængende og stykkevis blev den nedskrevet, alt som Emnerne faldt Turi ind. At forfatte sammenhængende var ham nemlig ikke muligt. Men gennem Turis Fortrolighed forstod jeg, hvad han havde paa Hjerte, og fik ham til at nedskrive, hvad der i Øjeblikket stod ham klarest. Han vendte ofte tilbage til samme Emne midt i Fortællingen om noget andet — og ofte varierede han og skrev samme Sag igen paa en anden Maade.

Naar han blev træt og mente at være færdig, gik han ud paa Fiskeri. Vi skulde jo ogsaa have Fisk til Føde, vi var omtrent lige fattige begge to — men optændt af den hellige Ild!

Jeg var fyldt til Randen af alt det nye og mærkelige, jeg havde oplevet hos "bagje Olbmuk" — Overmennesker, som Fjældfolket kalder sig selv, fordi de lever nærmere Himlen end Bønder og Herrefolk.

Ja, Turi og jeg oplevede rige Stunder i den fattige Barak. Naar det om Aftenen blev for mørkt til at skrive, saa lagde han den besværlige Pen og øste ud af sit frodige Sind — fortalte

om sig selv, sin Slægt og underlige Menneskeskæbner. Han aabenbarede Laplands Sjæl for mig.

Hele Naturen der oppe under Nordlyset er Samernes, og den er besjælet — Stjernehimlen, Stenene, Bjærgene, Træerne og det Folk, som lever under Jorden — alt er levendegjort i Samernes Fantasi. Ja, vi kalder denne Besjælethed med et videnskabeligt Ord for Animisme. Men Animist maa man blive, naar man Dag og Nat, hele Livet igennem lever ved Naturens Hjerte — man lærer Hensynsfuldhed mod alt levende, og denne Hensynstagen til Naturen lige fra Stene og Træer til Dyr og Mennesker var Johan Turi i høj Grad i Besiddelse af.

Jeg var engang paa Udflugt i Bjærgene med Dr. Lundbohm og en anden Geolog. Da jeg en kort Stund gik omkring alene, fandt jeg en ældgammel og uberørt Offerplads, som ikke engang Samerne kendte mere. Der var et metertykt Lag af ofrede Rensdyrgevire, grønne af Mug og Ælde. Og Sejterne stod der i tungsindig Ensomhed — glemte af deres egne Tilbedere. Jeg medtog et Stykke Rengevir af en enorm Bredde — man havde ofret de kraftigste Rener, til Guderne for Hjordens Trivsel.

Jeg skulde mit Tyveri for Turi, da jeg kom tilbage, da jeg tænkte, han vilde misbillige det. Men en Dag havde han fundet Benstumpen og straks forstaaet, hvor det kunde stamme fra. Han viste mig det med bebrejdende Øjne: "hvad sagde du, da du tog det?" "Jeg sagde ingenting, da jeg ikke vidste, hvad jeg skulde sige, men Disponenti og jeg ofrede 1 Krone". "Naa, ja det var lige saa godt, saa kan du beholde det". Det var sandt, at vi havde nedgravet Pengestykket paa Offerpladsen — vi er jo alle mer eller mindre Animister.

Dr. Lundbohms oprigtige Interesse for Samefolket havde stor Inflydelse paa min Energi overfor Turis Forfatterskab. Hjalmar Lundbohm og jeg traf hinanden første Gang i Jukkasjärvi ved Andersmessen i den mørke Tid, da han indfangede mig. Jeg var dengang allerede blevet saa meget Lap, at jeg undgik "Herrefolket", men denne "Herre" gav ikke op, han forfulgte det underlige Pigebarn, som levede med Lapperne uden

nogens Vidende. Han nærmest tvang mig til at besøge sig i Kiruna Dagen efter Andersmessen.

Jeg fortalte ham da om Turis Forfatterplaner og han blev straks Fyr og Flamme. "Vill ni se till, att denna bok blir skriven, så skall jag skaffa pengar till tryckningen." Resten kender De alle.

Det blev dog først mange Maaneder efter den Samtale, at jeg fik Tid og Lejlighed til at holde Turi fangen ved Skriveriet.

Jeg nævnede før, at Turi var troldkyndig, og om disse hemmelige Ting fortalte han mig meget — han gav mig af sin Viden som en Gave, da han mente, jeg havde "stærkt Blod", og hvis vi to slog os sammen, kunde vi blive et "dygtigt Noaidde-Par, som kunde helbrede Mennesker".

Men de Ting han fortalte mig om de skjulte "Kunster" maatte ikke offentliggøres, "saa mistede de deres Kraft".

Da jeg 1920 udgav "Lappish texts", havde jeg dog forinden faaet Turis Tilladelse til Offentliggørelsen. Turi havde vel haabet paa Pengefortjeneste — han var en daarlig Økonom og altid i Pengetrang. Bogen blev udgivet paa Engelsk og Lappsk af Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Og som anden Videnskab betød den kun Arbejde for mig og ikke en Øres Fortjeneste. Turi blev skuffet, han fik ingen Penge! Men "Lappish texts" er egentlig fuldt paa Højde med Muittalus Samid birra. Dog er den næppe kendt af mange udenfor Videnskabens Dyrkere.

Da Turi havde lettet sit Hjerte for, hvad der laa ham mest paa Sinde, og jeg havde faaet ham til at nedskrive saavidt muligt alt, hvad han havde fortalt mig mundtligt — selv om en Del ikke egnede sig for Udgivelse og en Del havde tabt noget af den mundtlige Beretnings Glans — saa var han dog saa temmelig udskrevet, han havde gjort sit Arbejde. Nu var det min Sag at faa en Bog ud af det brogede og usammenhængende Materiale, som desuden var svært at tyde, hvis jeg ikke havde kendt Sammenhængen saa nøje. Men det maa vel siges at være lykkedes for mig.

Turi har givet sit Folk en Litteratur — og sat det et sprog-

ligt Mindesmærke. Turi vilde nemlig først skrive paa Finsk — et saa foragtet Sprog som Lappisk kunde ikke egne sig for en Bog. Jeg forbød Turi at skrive paa Finsk — skulde han skrive om sit Folk, skulde han ogsaa skrive paa Folkets Modersmaal.

Muittalus Samid birra blev dog ikke venligt modtaget af hans egne. Samerne fandt Skildringerne for intime — ja de saa med stor Uvilje paa Turi, fordi han havde udleveret deres Indre og deres gamle Kultur. De vilde helst forblive som Sneglen i sit Hus. De føldte det, som var de blevet forraadt af en af deres egne.

Og jeg forstaar dem! Selv forstod de ikke Johan Turi. De havde ikke hans Overblik over deres egen Situation. De begreb ikke, at han vilde hjælpe dem. Han vilde hæve sit Folk. Turi vilde vise os, at Lapperne ikke var Dyr, som man troede i gamle Dage.

Turi skrev sin Bog — han løste Pennens Gaade! Han fortalte os om sit Folk og deres vanskelige Kaar. Muittalus Samid birra blev en litterær Succes — den blev Kunst, fordi Turi var Kunstner.

Men saadan var den ikke ment fra hans Haand. Turis Bog er et *Bønsskrift*! En brændende Bøn fra Laplands Hjerte, et Raab om Retfærdighed for Nomaderne i Skandinavien — ikke en Bøn om Fattigunderstøttelse, men en Bøn om at blive forstaaet, en Bøn om Ret til at leve!

Ære være Johan Turis Minde!